

U 158 Löttinge, Täby sn

Litteratur: C. M. Brandelius, *Descriptio Paroeciæ Roslagiæ Täby* (diss. Ups. Pres. E. M. Fant 1786), s. 26 (utg. i översättning: *Täby på 1700-talet. En akademisk avhandling, övers. från latin av Herbert Adolfsson, Täby hembygdsförenings skriftserie 7* (1965), s. 44, 65); C. Justelius, *Beskrifning öfver Täby församling i Stockholms Län och Upsala Stift. Upsatt 1813* (UUB sign. S 48), tr. i *Täby hembygdsförenings skriftserie 3* (1957), s. 36, 72; R. Dybeck, *Reseberättelse 1859* (ATA), s. 6; R. Dybeck, *Täby socken 1861* (ATA); R. Dybeck, *Reseberättelse 1862* (ATA), s. 3; R. Dybeck, *Reseberättelse 1863* (ATA), s. 10 f.; R. Dybeck, *Reseberättelse 1864* (ATA) s. 2; R. Dybeck, *Reseberättelse 1865* (ATA), s. 14 f.; H. O. Ferenius, *Täby socken* (1945), s. 39 f.; A. Ruprecht, *Die ausgehende Wikingerzeit im Lichte der Runeninschriften* (1958), s. 150; S. E. Vingedal, *Runristningarna i Täby* (1971), s. 67; H. Åström, *Runristningarna i Täby* (2004), s. 78 f.; L. Andersson & M. Källström, *Spåren av Jarlabanke, i: Hem till Jarlabanke* (2008), s. 373, 412 not 37.

Avbildningar: R. Dybeck, *blyertsteckning 1860* (i: *Richard Dybecks samling, vol. 10, ATA*).

FMIS: Täby 607

I UR (1, s. 234) uppges de senaste uppgifterna om runstenen vara från Olof Celsius' besök den 27 maj 1728. Under U 159 (s. 235) nämns dock att Carl Magnus Brandelius i sin dissertation 1786 omtalar en runsten vid Löttinge tä, men Wessén finner det ovisst om det är U 158 eller U 159 som avses. Uppgiften lyder i Herbert Adolfssons översättning (1965, s. 44): »Vid norrtäljevägen ligger en sönderbruten sten på *Löttinge Tä*, som fordom möjligen angav, att en bro uppförts även här, av vilken ännu mycket tydliga spår synas. Inskriften lär ha avtecknats och omnämnts av någon, medan den ännu var klar och tydlig»

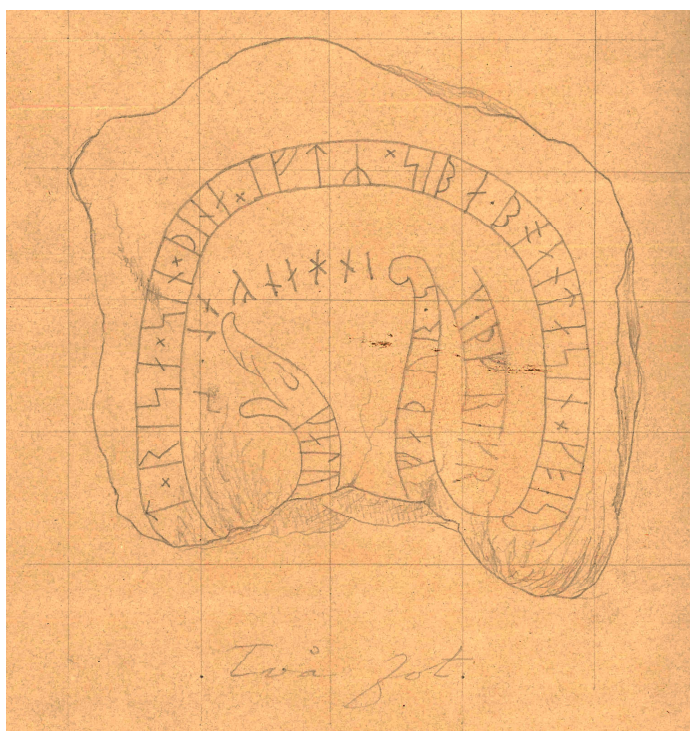
Detta är uppenbarligen samma sten som omnämns i en *Beskrifning öfver Täby* från 1813 författad av Claës Justelius, som blev kyrkoherde i Täby 1796. De uppgifter som han förmedlar om Täbys runstenar verkar till största del vara en ren översättning av motsvarande parti i Brandelius' dissertation, men just beträffande stenen vid Löttinge är han mera självständig: »Den 3^{die} finnes vid stora vägen som går till Norrtelje uti Löttinge tä, nästan den vackraste uti församlingen, men medelst vårdlös medfart, sedan han vid en öfver vägen rinnande bäck blifvit till kläders klappande vid bykning nyttjad, är han nu snart icke mera synlig.» Att stenen fanns så nära bäcken att den kunde användas vid klappning av kläder, visar att uppgifterna bör avse U 158, som ju på 1600-talet låg som bro över samma bäck.

Stenen har fortfarande varit bevarad på Richard Dybecks tid och i sina reseberättelser till Vitterhetsakademien omtalar han den flera gånger. Första gången är i berättelsen för 1859: »Af Löttingestenen (Baut. 1120) ligger ett stycke i dyjorden uti dalen norr om sjön Rönningen, der bron är, mycket anfrätt. [...] Stenen ligger tidtals under vatten. Å höjderna på vestra sidan äro hednagrafvar och bautastenar.» Även i reseberättelsen för 1862 nämner han Löttingestenen belägenhet i anledning av en annan omkullfallen sten: »Den af mig uppdagade runstenen vid Lingsberg i Vallentuna socken [dvs. U 240] ligger sönderkrossad samt förfaller mer och mer. Så är äfven fallet med den märkliga och illa lästa stenen, som ligger i djupa dyen vid *Löthinge bro* i Täby socken.»¹

Utförligast är Dybeck i reseberättelsen för påföljande år (1863): »Under N° 1120 i Bautil (Lilj. 655) är upptagen en runsten, hvilken länge legat nedanför Löttinge bro uti ifrågasvarande socken, nedsunken i den sankta marken så att han vår- och hösttid varit under vatt-

¹ I UR (1, s. 234) ges under litteratur en referens till Dybecks reseberättelse 1861. Med detta avses troligen en förteckning över fornlämningar, *Täby socken*, från detta år. I den omtalas bl.a. att »En lös runsten ligger i dagen vid Löttinge bro». I reseberättelsen för detta år finns däremot inga uppgifter om stenen.

en, hvaraf inskriften mycket lidit. Den bautilska uppfattningen slutar med: *han fai (fal)*.... Tidigt på våren 1862 granskade jag inskriften, hvars anförda ord tycktes antyda något märkligt; men vattnet, som då ännu till 2–3 tum steg öfver stenen, i förening med den vattendränkta gytjan omkring honom, hindrade mig att finna mer än ett ord efter de anförda, och jag beslöt att vid lämpligare tid söka reda återstoden af inskriften. Då jag i år vid Löttinge bro sökte denne sten, fanns han icke. En karl upplyste att man några veckor förut använt honom till vägfyllnad, och mente att han för ändamålet blifvit ”behörigen sönderslagen”. Jag harmades och mente att sådant och mycket ännu mera nedslående ej kunnat ske om landet egde en eller flere antiqvitetsvårdare, hvilka icke åtagit eller åtog sig mer än de kunde sköta.»

U 158 Löttinge, Täby socken. Teckning av Richard Dybeck 1860. Efter original i ATA.

Trots dessa nedslående uppgifter har Dybeck återvänt till platsen och gjort ytterligare efterforskningar. I reseberättelsen 1864 meddelar han: »Den runsten, hvilken, så som jag tillföre nämnt, varit vid Löttinge bro i denna socken, samt blifvit för två år sedan använd till vägfyllnad, kunde nu, oaktadt de trägnaste efterspaningar, icke återfinnas. Om hans slutliga öde voro uppgifterna olika. Min tro är att stenen verkligen blifvit krossad och blandad bland vägfyllningen.»

Året efter (1865) har Dybeck följande upplysningar: »För omkring sju år sedan företog jag en resa från hufvudstaden enkom för att granska Löttinge Runsten, hvilken är ofullständigt återgifven i Bautil. Efter mycket letande fanns han nedsjunken i dyn vid Löttinge bro och rengjordes, hvarefter aftryck af honom togs. Detta är något fullständigare än den bautil-

ska afritningen, men ristningen var mycket anfrätt af jernhaltigt vatten, och delvis alldeles utplånad. Nu söktes denna sten förgäfvets. Han hade för tre år sedan blifvit använd vid en vägfyllnad, som anbragts öster om bron. Jag har ansett mig icke böra intaga min afritning i årets runhäfte, men förvarar den bland samlingarna. Man kunde icke närmare utvisa stället, der stenen blifvit inlagd.»

Stenen hade alltså ha blifvit sönderslagen och använd som vägfyllnad 1863. Dessa arbeten skall enligt uppgift ha gjorts på den östra sidan om bron. Dessförinnan hade dock Dybeck hunnit avbilda stenen, och en blyertsteckning finns lyckligtvis bevarad bland hans efterlämnade papper i ATA. Den är försedd med följande påskrift: »Löttinge bro. Afritad af mig 1860, då stenen låg i dyiga ängen invid och norr om bron, på östra landet. Sedermera, hel eller styckad, lagd inuti bromuren.»

Av teckningen framgår att endast den övre delen av stenen återstod när Dybeck undersökte den. Detta stycke mätte enligt skalan på teckningen ca 1,2 × 1,0 m. Enligt skalangivelsen på träsnittet i Bautil (B 1120, se UR 1, s. 235, fig. 147) skall stenen på 1600-talet ha varit ca 2,1 m hög och 1,2 m bred. Detta inkluderar dock ett ganska stort fotstycke, som förmodligen var avsett att döljas under mark. Att stenen är återgiven som rest på träsnittet är säkert en ren konstruktion, eftersom den enligt flera samstämmiga uppgifter då användes som bro över bäcken.

Dybecks teckning kan läggas till grund för följande läsning (med det inom [] supplerat efter B 1120):

kalu[**kr** li]t × risa × s[**t**]n × þina × iftr × siba · boanta sin × koes...[--]... faþur · sijn
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50
 han fal · s... | keþfrekr
 55 60 65

kalukr lét reisa stæin þenna æftir Sibba, bōanda sinn ... faður sinn. Hann fell s[unnarla](?) ...

»**kalukr** lät resa denna sten efter Sibbe, sin make ... sin fader. Han föll söderut(?) ...»

Till läsningen: Runorna 5–8 saknas hos Dybeck. Runan 15 har enligt Dybeck varit skadad i toppen. B 1120 och Celsius har här en **t**-runa med ensidig bistav. Dybeck har skiljetecken efter 16 **n**. Placeringen i höjddled av skiljetecknen efter 20 **a** och 24 **r** stämmer med B 1120. Punktformigt skiljetecken efter 28 **a** samt 57 **l** (saknas i B 1120). I stället för Bautils **sn** läser Dybeck runorna 35–37 som **sin**, vilket stämmer återgivningen hos Axehjelm, Rhezelius och Celsius. Efter skiljetecknet efter 57 **l** har Dybeck ett bakvänt **s**. Därefter är ytan markerad som skadad. I den fria slingan till höger på mittytan har Dybeck ytterligare tre runor efter 63 **r**, som saknas i Bautil.

Förutom teckningen har Dybeck även gjort en uppteckning av inskriften i reseberättelsen 1859, men denna verkar mindre omsorgsfullt gjord. Viktigare avvikelser från blyerts-teckningen är: 1 **i**; 29–34 **bonata** (troligen felskrivet); 57 **l** är markerad som skadad; för runföljden 59–66 ges två alternativ: **keþfreki...** resp. **keþfrekr...**. Båda **o**-runorna har formen **†** och 58 **s** är återgiven som rättvänd.

På teckningen har 30 **o** har formen **†**, medan 39 **o** är återgivet som **†**, vilket stämmer med B 1120. Det bör dock noteras att Celsius läste dessa runor som **†** resp. (ett skadat) **h**, vilket visar att de måste ha varit mycket svårästa redan på 1700-talet.

Det första namnet är svårtolkat. I Nordiskt runnamnslexikon (2007, s. 147) har det med tvekan upptagits under mansnamnet *Karlungr*. Denna tolkning finns föreslagen redan i UFT 2 (1877, s. 198), där namnet återges som »Kallung (Karlung)». Som Wessén (i UR 1 s. 235) har påpekat bör dock runföljden återge ett kvinnonamn. Dybecks teckning verkar här bekräfta läsningen av de fyra första runorna **kalu**. Hur säker Bautils läsning av de följande runorna är kan tyvärr inte avgöras. De verkar inte finnas upptecknade hos andra undersökare. Dessutom måste man räkna med att runslingan på denna plats har korsats av en bandknut, där otydliga ornamentslinjer kan ha missuppfattats som delar av runor. Att en sådan funnits nedtill på stenen antyds i Bautil och framgår av tydligt av Celsius' utradning. Namnet bör därför tills vidare lämnas otolkat.

Den defekta runföljden 38–41 **koes...** framstår som lite förbryllande. Möjligen är runorna **ko** en omkastning för **ok ok** »och» och **es** början av ett namn. Den enda parallellen till ett sådant misstag är dock skrivningen **ku** för **ok** på U 618, och detta belägg har också förklarats på ett annat sätt (se E. Salberger, **huastr** och **ku**. Två runsvenska bidrag, i: ANF 89 (1974), s. 50 ff.). Om Dybecks iakttagelse av en **s**-runa efter runföljden **han fal** • är korrekt är det frestande att här supplera ett adverb *sunnarla* eller *suðr* 'söderut'. Detta väderstreck förekommer ganska sällan i nekrologerna på runstenarna och är hittills bara belagt fyra gånger i runinskriftsmaterialet (Sö 179, Sö 279, U 925, G 207). (Det exempel som har antagits på Hs 10 är av allt att döma felaktigt. Det rör sig här snarare om adverbet *sunnan* 'söderifrån', men textsammanhanget är oklart.)

Hur runföljden **keþfrekr** (enligt Dybecks läsning) skall uppfattas är osäkert. Celsius läser på samma plats **reþfreþ...**, vilket både visar att runorna har varit fler än de som återges i Bautil och bekräftar Dybecks läsning av den andra **e**-runan. I UFT 2 (1877, s. 198) återges runföljden som »KETHFRI (el. BATHFRATH?)» och tolkas som »Gedfrid», vilket dock inte Dybecks läsning tillåter. En kvalificerad gissning är att det skulle kunna röra sig om ett adjektiv sammansatt av en motsvarighet till fvn. *geð* n. 'sans, vett' och adjektivet fvn. *frekr* 'frek, grådig; streng, strid, hard'. Ett sådant adjektiv är inte känt, men kan jämföras med sammansättningar som fvn. *geðfastr* 'hugfast, stø, trofast', *geðhorskr* 'klok', *geðsvinnr* 'gløgg, klok' (Norrøn ordbok (2007), s. 202 f.). En annan möjlighet är att knyta den senare leden till adjektivet runsv. *frægr* 'fredjad, ryktbar', som är belagt på U 887, men av semantiska skäl framstår kanske en sådan sammansättning som mindre trolig. Någon motsvarighet till fvn. *geð* är inte tidigare känd från runsvenskan eller fornsvenskan, men ordet förekommer i formen *ge(d)*, *gjed* i svenska dialekter (se Rietz, s. 231, SAOB G 1578) och är därför fullt tänkbart.

Detta dokument ingår i ett digitalt supplement till *Upplands runinskrifter*, en del av korpusverket *Sveriges runinskrifter*. Supplementen publiceras fritt tillgängliga på Internet.

Texten är ännu preliminär och kan komma att revideras. Hittar du felaktigheter eller känner till källor som inte har utnyttjats är du välkommen att meddela författaren dessa på nedanstående e-postadress.

Författare: Magnus Källström
E-post: magnus.kallstrom@raa.se

Riksantikvarieämbetet
Box 1114, 621 22 Visby
Tel. 08-5191 8000, Fax 08-660 7284
www.raa.se